

Sultan Abdülmecid'in Ahmed Kuddûsî ve Dönemin Sûfileriyle Münasebetleri*

Sultân 'Abd al-Majîd's Relations with Aḥmad Quddûsî and the Şûfis of the
Period**

Yazar Bilgisi Author Information

Abdulvahap YILDIZ

Prof. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, Türkiye
Prof., Harran University Faculty of Theology, Şanlıurfa, Türkiye
avahap@harran.edu.tr, www.orcid.org/0000-0002-9642-833X

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij1131258
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
16 Haziran/June 2022	12 Aralık/December 2022

* Bu makale, Uluslararası Maraşîzâde Ahmed Kuddûsî ve Kadirilik Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan "Sultan Abdülmecid ile Ahmed Kuddûsî Arasındaki Münasebetler" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.

** This article is the final version of the paper titled "Sultan Abdülmecid ile Ahmed Kuddûsî Arasındaki Münasebetler" which is orally presented at a symposium called "Uluslararası Maraşîzâde Ahmed Kuddûsî ve Kadirilik Sempozyumu", the content of which is developed and partially changed.

Öz

Osmanlı Sultanı Abdülmecid (1839-1861), birçok Osmanlı padişahı gibi âlim ve zâhidlerle beraber olmayı, onlarla görüşmeyi, gönüllerini kazanmayı arzu etmiş ve onlara maddî yardımda bulunmuş ve nasihatlarını da dinlemiştir. Nakşî-Hâlidî şeyhlerinden âlim ve sûfî Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî (ö. 1311/1893), belli zamanlarda Abdülmecid ile görüşürdü. Sultan Abdülmecid, fırsat buldukça mevlevîhâneleri ziyâret eder ve Mevlevîlere maddî destekte bulunurdu. Döneminde *Darü'l-Mesnevîler* açılmış, İstanbul'da bilinen iki Darü'l-Mesnevî'nin açılışında kendisi hazır bulunmuştur. Kendisi Nakşî-Hâlidî tarikatına intisap edip bir tekke yaptırmıştır. Yine Abdülmecid, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin (ö. 1242/1827) Şam'da bulunan Salihîye'deki kabrine bir türbe ile bir zaviye yaptırmış ve bunların bakımı için bir ödenek ayırmıştır.

Abdülmecid, bazı sûflilerin sanat erbabı olabilmesi amacıyla onlara yardımcı olmuştur. Sultan Abdülmecid'in değer verdiği ve muhabbet duyduğu ilgi ve alaka gösterdiği sûflilerden birisi de Ahmed Kuddûsî'dir (ö. 1266/1849). Abdülmecid, Kuddûsî ile görüşmüş vaz, nasihatlerini dinlemiş ve aralarında samimi bir dostluk oluşmuştur. Buna mukabil olarak Kuddûsî, eserlerinde özellikle Dîvân'ında Sultan Abdülmecid'i hayırla andığı gibi halkı da Sultan Abdülmecid'e dua etmeye davet etmiştir.

Kuddûsî, Osmanlı Sultanlarından I. Abdülhamid (1774-1789), III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa (1808-1839) ve Abdülmecid hanların yönetimine şahit olmuş ve bu padişahlar arasında sadece Abdülmecid'den sitayiş ile bahsetmiş icraatlarını övüp kendisine duada bulunmuştur. Kuddûsî'nin Abdülmecid'i medh ve sena etmesinin sebebi yukarıda zikrettiğimiz gibi onun dinî vecibelerini yerine getirmedeki duyarlılığı ve tarikat ehli ile iyi ilişkiler içinde olmasından kaynaklandığını kolaylıkla söyleyebiliriz.

Sultan Abdülmecid; yumuşak tabiatlı, hassas, merhametli, yardımsever, eli açık ve dinî vecibelerini yerine getirmede özen gösteren bir padişahı. Düzenli Kur'ân-ı Kerîm tilâvet eder, hayır ve hasenatta bulunurdu. Ahmed Kuddûsî'ye göre; Sultan Abdülmecid saf temiz kalpli bir padişah olduğu gibi zamanının eşi ve benzeri olmayan müstesnâ insanlarından birisidir. Kuddûsî, Dîvân'ında Sultan Abdülmecid'in çok cömert olduğunu ve Allah'ın sâlih kullarına ve dostlarına karşı muhabbet duyduğunu, bütün halka ve muhtaçlara ihsân ve ikrâmda bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Divân'ında Sultan Abdülmecid'in Hak aşığı olduğunu, Hak âşıklarını ve sûfleri çok sevdiğini, onlarla iftihar ettiğini fakat bunun yanında fesat ve fitne ehlini ise hiç sevmediğini onlardan uzak durmaya çalıştığını zikreder. Kuddûsî, insanları cahilce Halife Sultan Abdülmecid'i yermemeleri gerektiği konusunda da ikazda bulunur. Çünkü Kuddûsî'nin nazarında zaman ahir zamandır.

Ahir zaman fitne ve fesadından Cenâb-ı Hakk'a sığınmak gerekir ve bu zamanda Padişah'a ve ehl-i İslâm'a çok dua etmek ise elzemdir. Zira İslâm âlemi çeşitli musibet ve fitnelerle karşı karşıyadır. Yenilikçi padişahlardan biri olan Sultan Abdülmecid, yaptığı bütün yenilikleri şeriat kuralarına mutabık yapmak zorunda olduğu bilinciyle hareket ederdi. Yalnız Abdülmecid, devlete dönemin hal ve vaziyetine uygun bir intizam vermektan başka bir yol bulunmadığının fikrine sahipti. Bu sebepten İslahatçı fikirleri taşıyan, devlet ricâlini destekledi. Kendisi önceki padişahların uyguladığı bazı gelenek ve usullerde düzenlemeler yapmaya çalıştı. Sultanların sarayda kapalı kalma adetlerini kaldırarak zaman zaman halkın arasına katıldı ve onların problemleriyle ilgilendi. Bilhassa camilerde düzenlenen icâzet törenlerinde, askerî okullarda yapılan

sınavlarda hazır bulundu Burada bulunan öğrenci ve hocaları gayrete getiren konuşmalar yaptı.

Abdülmecid, halkın ihtiyaçlarını yerinde müşahede etmek ve şikâyetlerini dinlemek için memleket içinde zaman zaman seyahatler yaptı. Döneminde siyasî, içtimâî kültürel ve manevî alanlarda halka daha serbest ve hür hareket etme imkânı sağlandı. Sultan Abdülmecid eğitim alanında birçok reform yaptı ve halkın hürmet ettiği ehl-i ilme ve sufilere önem verdi, sosyal ve ekonomik sıkıntılar içinde olan halka yardımcı olmakla halkın güvenini, sevgisini ve hürmetini kazandı. Sultan Abdülmecid gittiği şehirlerde merasimlerle karşılandı ve uğurlandı. O'nun için kurbanlar kesildi.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sultan Abdülmecid, Ahmed Kuddûsî, Dîvân, Osmanlı Padişahları, Sufî

Abstract

The Ottoman Sulţān ‘Abd al-Majīd (1839-1861), like many other Ottoman sulţāns, desired to spend time with scholars and ascetics, to meet with them and to win their hearts. He also financially supported them and attached importance to their advice. Ahmed Ziyaeddin (Ḍiyā’ al-Dīn) Gümüşhanevi (d. 1311/1893), a scholar and Şūfî, one of the Naqshî-Khālīdî sheikhs, used to meet with ‘Abd al-Majīd at certain times. Sulţān ‘Abd al-Majīd used to visit mawlawīkhānes whenever he had the opportunity and provided financial support to the Mawlawīs. Dār al-Mathnawīs were established during his period, and he was present at the opening of two well-known Dār al-Mathnawīs in İstanbul. He joined the Naqshî-Khālīdî order and built a lodge. He also built a mausoleum and a zāwiyah for the tomb of Mewlānā Khālīd Baghdādī (d. 1242/1827) in Salihīye in Damascus and allocated a budget for their maintenance.

He helped some Şūfīs become artisans. One of the Şūfīs that Sulţān ‘Abd al-Majīd valued and showed interest in and affection for was Aḥmad Quddūsī (d. 1266/1849). He met Quddūsī and paid attention to his advice, so a sincere friendship developed between them. Quddūsī, in turn, commemorated Sulţān ‘Abd al-Majīd with blessings and invited people to say prayers for him in his works, particularly in his Dīwān.

Quddūsī lived during the reigns of the Ottoman Sulţāns ‘Abd al-Hamīd (1774-1789), Selīm III (1789-1807), Muştafā IV (1808-1839) and ‘Abd al-Majīd, but among these sulţāns he spoke highly of only ‘Abd al-Majīd, praised his actions and prayed for him. We can comfortably say that, as mentioned earlier, the reason for Quddūsī’s praise and admiration for ‘Abd al-Majīd was the sulţān’s sensitivity in fulfilling his religious obligations and his good relations with the people of the sect.

‘Abd al-Majīd was a sulţān of mild nature; he was sensitive, compassionate, benevolent, generous and attentive in fulfilling his religious obligations. He would regularly recite the Qur’ān, get involved in charity work and do good deeds. According to Aḥmad Quddūsī, Sulţān ‘Abd al-Majīd had an honest and a pure heart, as well as being one of the exceptional people of the time. In his Dīwān, Quddūsī states that Sulţān ‘Abd al-Majīd was very generous, that he felt affection for the righteous servants and friends of Allāh, and that he was generous and gracious to all the people, particularly to the needy. He also mentions in his Dīwān that Sulţān ‘Abd al-Majīd was a lover of the Ḥaqq, that he liked the lovers of the Ḥaqq and Şūfīs, and was proud of them, whereas he disliked people of mischief and fitna and tried to stay away from them. Quddūsī also warns people not to criticize the Caliph Sulţān ‘Abd al-Majīd in an ignorant way as he thinks that humanity is within the End Times.

It is essential that people seek refuge in Allāh Almighty from the fitna and mischief of the End Times, and it is essential that they pray a lot for the Sulţān and Muslims

during such a time. This is because the Islamic world is facing various calamities and fitnas during the End Times. Known for his reformist practices, Sulţān 'Abd al-Majīd acted with the awareness that he had to introduce all his innovations in line with the Sharī'a law. However, he thought that there was no other way but to restructure the state in line with conditions of the time. Therefore, he supported state officials with reformist ideas. He tried to adjust some of the customs and procedures followed by his predecessors. He abolished the custom of the sulţāns to remain confined in the palace, and he sometimes joined his people and took interest in their problems. In particular, he was present at ijāzah ceremonies organized in mosques and at the exams administered at military schools. He delivered speeches that motivated students and teachers in them.

He sometimes travelled around the country to observe the needs of people on the spot and to listen to their complaints. During his reign, the Ottoman people were given the opportunity to act more independently and freely in political, social, cultural and spiritual issues. Sulţān 'Abd al-Majīd introduced many educational reforms, gave importance to respected scholars and Şūfīs, along with gaining the trust, love and respect of people by helping them in social and economic difficulties. Sulţān 'Abd al-Majīd was welcomed and seen off with ceremonies in the cities he visited. Sacrifices were offered for him.

Keywords: Sufism, Sulţān 'Abd al-Majīd, Aḥmad Quddūsī, Dīwān, Ottoman Sulţāns, Şūfī

Giriş

Otuz birinci Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecid, Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) oğludur. Validesi Bezmiâlem Vâlide Sultan'dır (ö.1853). Abdülmecid, 25 Nisan 1823 tarihinde İstanbul'da dünyaya geldi. Eğitim ve yetiştirilmesine çok özen gösterilerek dönemin lüzum ve ihtiyacına göre mükemmel bir şekilde yetiştirildi. İyi derecede Fransızca öğrendi. Babası Sultan II. Mahmud'un ölümünden sonra, on yedi yaşında 1 Temmuz 1839'da tahta geçti. Osmanlı tarihinde iz bırakan hükümdarlardan biri olan Abdülmecid'in de kendisinden önceki padişahlar gibi en çok önem verdiği kuvvet şeriattı. Yaptığı bütün yeni tanzimleri şeriata mutabık yapmak mecburiyetinde olduğu bilinciyle davranırdı. Ayrıca Abdülmecid, devlet kanun ve intizamına devrinin şartlarına uygun bir intizam vermekten başka bir yol olmadığına da inanmıştı. Devlet yönetimindeki aksaklık ve eksikleri düzelterek daha iyi duruma getirmek için çaba sarf ederdi. Bu yüzden reformcu ve yenilikçi düşüncede olan devletin ileri gelen erkânını desteklemenin zaruri olduğuna inanmıştı.¹

Tarih kaynaklarının belirttiğine göre, Sultan Abdülmecid; yumuşak tabiatlı, hassas, merhametli, cömert, yardım sever ve dinî vecibelerini yerine getiren bir padişahı. Her gün mümkün oldukça Kur'ân-ı Kerîmi okur, ibadetlerini yerine getirmede özen gösterirdi.²

Dinî konularda hassas olan Sultan Abdülmecid, bilhassa 1861-1862 yıllarında, dikkatsizce ve saygısızca tab' edilen Kur'ân-ı Kerîmlerin gayr-ı meşru yollarla İran'dan Osmanlı topraklarına sokulması üzerine bu hadiseyi sıkı takibe alarak, 8 ve 25 Kasım

¹ Cevdet Küçük, "Abdülmecid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), 1/259-260; Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi* (Ötüken Neşriyat, 1994), 5/54.

² Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 5/154; Ahmet Şimşirgil, "Abdülmecid Han'ın Şahsiyeti" (<http://ahmetsimsirgil.com/Abdülmecid-hanin-sahsiyeti/>), 15 Kasım 2018).

1852'de yayınladığı iki irade-i seniyye ile yabancıların bastırdıkları Mushaf-ı Şeriflerin yasaklanması için emir vermiştir. Meselenin takipçisi olarak 2 Ağustos 1861'de bir kısım yabancıların neşrettirdikleri Kur'ân-ı Kerîmlerin yasaklanması için Dâhiliye Nezareti'nin dikkat etmesi konusunda gereken ikazı yapmıştır.³

XIX. asırda Osmanlı Devleti, kendisini tarih sahnesine çıkaran, maddî ve manevî dayanaklardan yoksun kalmış, siyasî – askerî olayların yanında, içtimaî, ilmî, hukukî ve iktisadî sistemleri, düzenli halini kaybetmiş, devletin idarecileri arasındaki uyum ve dengenin bozulmuş olduğu da bilinmektedir.⁴ Bu sebeplerden olacak ki, bu dönemde Osmanlı devleti dinî, siyasî ve içtimaî müesseselerini gözden geçirmek ihtiyacını duymuştur. Bu müesseselerden biri de tarikat ve tekkelerdir. Tekke ve tarikatlarla ilgili önemli gelişmelerden biri, XIX. yüzyılda kurulan, Meclis-i Meşayih'tir. Meclis-i Meşayih'in kurulma düşüncesi zaman içerisinde bozulan, ya da düzensiz hale gelen tekkeleri ve tarikatları, daha düzenli bir hale getirmektir. Bir anlamda Tarikatlar genel müdürlüğü olan Meclis-i Meşayih'in en önemli özeliği Şeyhülislamlığa bağlı olmasıydı. Böylece Osmanlı Devletinin, kuruluşundan beri var olan gelenek değişmiş, tekke ve tarikatların idarî ve iktisadî özerklikleri kontrol altına alınmıştır. 1227/1811 tarihli ferman tekkelerin yönetimini bir merkez tekkeye bağlamış, tekke şeyhliklerine atama yapılırken şeyhülislamın görüşünün alınmasını emretmiştir. 1241/1826 da Yeniçeri Ocağı'nın kapanmasından sonra, Osmanlı tarihinde ilk defa bir tarikat yasaklanmıştır. Nakşibendiyye'nin Hâliidiyye kolu Tanzimat sonrası Osmanlı coğrafyasının en yaygın teşkilatlarından biri olmuştur. Tarikatın hızla yayılmasının sebeplerinden biri Bektaşilerin ortadan kaldırılmasıyla devletin yıktırmadığı Bektaşî tekkelerini Nakşibendilere vermesidir⁵

II. Mahmut'un yönetimi süresince bazı tarikatlara yönelik olumsuz tavrının aksine, ondan sonra tahta çıkan I. Abdülmecid'in döneminde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nda tarikatlara daha hoşgörülü ve müsamahakâr bir yaklaşımın var olduğu söylenebilir. Bu bağlamda 1852 tarihli irâde ile Hacıbektaş'taki tekke şeyhliğinin durumunun yeniden düzenlenmesi ve bazı tekke şeyhliklerinin Bektaşîlere verilmesi uygulama alanında müsamahanın bir işareti olarak değerlendirilebilir.⁶

Osmanlıların son döneminde tasavvuf ve tarikatlar, halkın dinî ve ahlakî yaşantısına kaynaklık eden, onları kaynaştırıp olgunlaştıran bir müessese halini aldığı bilinmektedir. Tasavvuf toplumun her tabakasında etkili bir dereceye yükselmiştir. Bu dönemde tekkeler Osmanlı toplumunda asli fonksiyonlarına dönerek dernek, sendika, okul, hastahane, misafirhane, hatta spor merkezi ve belediye gibi birçok kurumun yapamadığı hizmetleri ifa etmiştir.⁷ Osmanlı padişahlarının çoğu tekkelerle daima ilişki içinde olmuşlar ve çeşitli tarikatlara intisap etmişlerdir.⁸ Devlet adamları tekkelerin yaygınlaşıp çoğalmasında maddî ve sosyal destekleri olmuştur. Bu dönemde bazı tarikatların, halkın siyasetinin ve

³ Şimşirgil, "Abdülmecid Han'ın Şahsiyeti".

⁴ İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1989), 117.

⁵ Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2005), 86-88.

⁶ İlber Ortaylı, "Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 6/6 (Temmuz 1995), 285.

⁷ Kara, *Madalyonun Bir Yüzü Tekeler Kapandı İyi Oldu*, (İstanbul: Dergah Edebiyat Sanat Kültür Dergisi, 1983), 10-14.

⁸ İhsan Süreyya Sırma, "19. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Büyük Rol Oynayan Tarikatlara Dair Vesika", *Tarih Dergisi* 31 (1977), 183-185.

idarecilerin çözümünde zorlandığı meselelere çözüm yolları bulması tasavvuf ve tarikatların halk nezdindeki değerini artırmıştır.

Bektaşîlik yasaklanınca, Bektaşîliğin bıraktığı boşluğu Mevlevîlik doldurur olmuştur. Dönemin padişahlarının Mevlevîliğe gönül vermeleri 19. yüzyılda Mevlevîliğin daha da etkin konuma gelmesine, sebep olmuştur. Birçok padişah tekkelerin imar ve inşâsına öncülük etmiş, devrin meşâyihî ile sıkı ilişkiler içinde olmuşlardır.⁹ Bu dönemde sultanların en çok temas kurduğu bir diğer tarikat, dönemin yaygın tarikatlarından olan Nakşî-Halidî geleneği idi.¹⁰ Mevlevîyye ve Nakşebendîyye tarikatlarından başka Sultanların destek verdiği bir diğer tarikat Halvetiyye ve şubeleri idi. Sultanların irtibat kurduğu ve yaygın dördüncü önemli tarikat Kâdiriyye olmuştur.¹¹

1. Sultan Abdülmecid'in Sûfîlerle Olan Münasebetleri

İslâm dünyasında ortaya çıkan ilim ve fikir hareketleri içinde tasavvufun müstesna bir yeri olduğu bilinmektedir. Özellikle İslam'ın yayılması söz konusu olduğu zamanlarda bu "müstesnalık" daha da bir önem kazanmıştır.¹² Bilindiği gibi Osmanlı devletinin kuruluşu esnasında sûfîler önemli roller üstlenmiş ve fetihler sırasında orduların öncü birlikleri gibi çalışıp, ordunun maneviyatını yükseltmek için gereken gayreti gösterdikleri gibi fethedilen toprakların imar ve bilhassa halkının Müslümanlaşması için de çokça çaba sarf etmişlerdir. Tekkelerinde ve dergâhlarında yetiştirdikleri ilim, fazilet ve hüner sahibi kişiler vasıtasıyla insanlara maddî, manevî sosyal ve ticârî alanlarda rehberlik etmişlerdir.¹³ Bu sebeplerden olacak ki, Sultan Abdülmecid (1839-1861) birçok Osmanlı padişahı gibi âlim ve zahitlerle beraber olmayı, onlarla görüşmeyi, sohbetlerinde bulunmayı, gönüllerini kazanmayı arzu etmiş ve onlara maddî yardımda bulunmuştur. 1859 senesinde Sultan Abdülmecid idaresine karşı yapılan Kuleli Vak'asından sonra bir gün Sultan Abdülmecid, Fatih'te selamlık istemiş maalesef Mabeyn Erkânı "Fatih'e girmeyiniz! Orası hocaların merkezidir, hocalar da size karşıdır" demişler. Abdülmecid ise "Hocalar kötü insanlar değildir, siz kötü insanlarsınız zira bizi onlara kötü tanıttınız" diye onları takdir etmiştir.¹⁴

Kaynaklarda Sultan Abdülmecid'in Nakşibendî tarikatının Hâliyye koluna mensup olduğu zikredilmektedir. Abdülmecid'in, Yahya Efendi Tekkesi Şeyhi Muhammed Nuri Efendi'ye¹⁵ (ö. 1282/1866) büyük hürmet ve muhabbet gösterirdi. Hatta bazı eserlerde, vefat ettiği sırada başucunda Mehmed Nuri Efendi'nin olduğu ifade edilmektedir. Yine İstanbul'da bulunan Osmanlı'nın son dönem Nakşibendî şeyhlerinden Yanyalı Mustafa İsmet Efendi'yi (ö. 1289/1872) çok sever ve sık sık ziyaret ederdi. Abdülmecid, ölümünden sonra Yanyalı İsmet Efendi Tekkesi müritlerinin Cuma geceleri kabri başında hatm-i

⁹ Abdülbâkî Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, (İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları, 1983), 321

¹⁰ Necdet Tosun, "Nakşebendîyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2. Basım, 2018), 639-640.

¹¹ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 691

¹² Mustafa Kara, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarikatlar", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 4/978.

¹³ Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 13.

¹⁴ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 65. Küçük, *Abdülmecid*, 1/261.

¹⁵ Muhammed Nuri Efendi: İstanbulda yetişen alim ve mutasavvıfların büyüklerindedir. Lakabı Şemseddin'dir. Abdülkâdir-i Geylânî'nin onbeşinci bâtından torunudur. 1216/1801 senesinde İstanbul'da doğdu. 1280/1864 senesinde İstanbul'da vefat etti. Mevlânâ Yahyâ Efendi'nin türbesine defnedildi. Kaleme aldağı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Miftâhü'l-kulûb, 2- Murâkabe, 3-Tasavvuf yolunun şartları, 4- Vasıyyetname, 5- Pendiye, 6- Evrâd-ı Fethiyye Evrâd-ı Behâiyye. Hüseyin Vasaf, Vassaâf, *Sefine-i Evliyâ* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/27-129.

hâcegân icra edilmesini de vasiyette bulunmuştur.¹⁶ Hâlidîye Tarikatına mensup Osmanlı devlet adamı aynı zamanda şair Musa Safveti Paşa (ö. 1864), Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Muhammed b. Abdullah Hânî'yi (ö. 1279/1862) İstanbul'a davet etmiş ve Hânî oğlu ile beraber 1270/1853 senesinde Beyrut'tan İstanbul'a gelmiştir. Abdülmecid bu zata karşı da çok muhabbet duyar ve hürmet ederdi.¹⁷

Dönemin birçok mutasavvıfı Sultan Abdülmecid ile görüşmüştür. Meşhur âlim ve mutasavvıf Hâlidî şeyhlerinden Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî (ö. 1311/1893) belli zamanlarda Abdülmecid ile görüşür ona vaz ve nasihatlerde bulunurdu.¹⁸ Yine Halvetî-Şa'bânî Şeyhi Ahmed Zâhid Yozgadî (ö. 1314/1896) Sultan Abdülmecid ile görüşür ona vaz ve nasihatler ederdi. Şeyh Ahmed Zâhid Yozgadî, yaklaşık altmış yaşlarında İstanbul'a gelmiş ve zaman zaman Sultan Abdülmecid Han ile görüşmüştür.¹⁹ Yine Abdülmecid'in, Celvetiyye şeyhi Mudanyalizâde Muhammed Ruşenî Tefikî Efendi (ö. 1891)'ye karşı ziyade hürmet ve muhabbeti vardı. Abdülmecid bu zatı hânkâhında ziyaret ettiği rivayet edilmiştir.²⁰

Mevlevî tarikatına karşı da muhabbet duyan Abdülmecid'in döneminde Darü'l-Mesnevîler açılmış, İstanbul'da iki Darü'l-Mesnevî'nin açılışında bizzat hazır bulunmuştur.²¹ Galata Mevlevîhânesi, Abdülmecid döneminde tamir olunmuştur.²² Aynı şekilde Sultan Abdülmecid 1826 yılında Vak'a-ı Hayriyye yasasıyla Yeniçeri birliklerin lağvedilmesiyle birlikte kapatılan Bektaşî tekkelerin tekrar faaliyete geçmesine izin vermiştir. Bu kararlar Bektaşiler rahat hareket etme ve tarikat kıyafetlerini serbestçe giyme hürriyetine kavuşmuşlardır.²³ 1271/1856 senesinde İstanbul'a gelen Konya Mevlânâ Âsitânesi şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi (ö. 1275/1859), Sultan Abdülmecid tarafından huzura kabul edilmiştir. Sultan Abdülmecid'in sevdiği ve değer verdiği Mevlevî şeyhlerinden bir diğeri Gelibolu Mevlevîhanesi şeyhi Azmi Dede olduğu bilinir. Sultan Abdülmecid, Gelibolu'ya gidince mevlevîhânedeki misâfir olmuş ve kendisine hürmette kusur göstermemiştir.²⁴

Mevlevîyye ve Nakşibendîyye Halvetiyye tarikatlarından başka Sultan Abdülmecid'in destek verdiği bir diğeri Kâdiriyye olmuştur.²⁵ Abdülmecid, tanımadığı Kâdiriyye Tarikatı'ndan Kadıköylü Mahmud Baba'nın önceden uyarması ile çökecek hamama girmemiş ve büyük bir kazadan kurtulmuştur. Anlatıldığına göre, avdan gelen Abdülmecid, yorgunluğunu gidermek için hamamın hazırlanmasını arzu etmiş, hamama girerken avludan gelen sesler üzerine kendisiyle ısrarla görüşmek isteyen şahsın getirilmesini istemiş. Gelen şahıs kendisini Kadıköy Osman Ağa Camii'nde görevli Mahmud Baba'nın gönderdiğini, "Sultanın hamama girmemesi gerektiğini, zira hamamın çökeceğini" haber verdiğini söylemiş. Padişah Abdülmecid, "Haydi git, Mahmud Baba'ya selâmlarımı ilet,

¹⁶ Şimşirgil, "Abdülmecid Han'ın Şahsiyeti".

¹⁷ Osman Türer, "Hânî Muhammed b. Abdullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 6/31.

¹⁸ Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1990), 109-110.

¹⁹ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 143.

²⁰ Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, 5/84.

²¹ Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, 109-110.

²² Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, 5/184.

²³ Ali Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi* (Niğde: Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, 2012), 24.

²⁴ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 689-690

²⁵ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 691.

²⁶ Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, (İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 1994), 279

padişah hamama girip yıkandı, diye haber ver” der. Ancak söz konusu şahıs daha geri dönmeden içerden hamam kubbesinin yıkılma sesleri işitilmiş. Bunun üzerine Sultan hemen Mahmud Baba'yı saraya davet edip misafir etmiş bir süre sonra kendisine şimdiki Fenerbahçe Stadyumu'nun arkasında bulunan yere küçük bir dergâh yapılmıştır.²⁷

Sultan Abdülmecid, bazı mutasavvıflar için zaviye, tekke hatta vefat edenler için türbe yaptırır ve bazı türbeleri tamir ettirirdi. Nakşibendîyye tarikatının Hâlidîyye kolunun kurucusu Mevlânâ Halid-i Bağdadî'nin (ö.1242/1827) Şam'da bulunan Salihîye'deki kabrine bir türbe ve bir zaviye yaptırmış ve bunların bakımı için bir ödenek ayırmıştır. Sultan Abdülmecid, ölümünden sonra Cuma geceleri on Halidî dervişinin türbesinde hatm-ı hâcegân yapmalarını istemiştir.²⁸ Yine Abdülmecid'in fermanıya Kastamonu kaymakamı Salih Ağa, Halvetiyye-Şa'bâniyye tarikatının kurucusu Şaban-ı Velî (ö.976/1569) türbesini tamir ettirmiştir.²⁹ Sertarikzâde Pazar Tekkesi, Sultan Abdülmecid zamanında 1274/1857 tamir edilmiş ve Şeyh Abdulaziz Zihni Efendi zamanında (ö.1279/1854) sultan defalarca burayı ziyaret etmiştir.³⁰ Bursa'daki Şeyh Ahmed Baba (ö.1845) dergâhı³¹ ve Şeyh Uftâde Mehmed Muhyiddîn (ö.988/1580) hazretlerinin türbesi³², Celvetiyye tarikatının kurucusu Aziz Mahmud Hudâî (ö.1038/1628) türbesi Sultan Abdülmecid zamanında restore ve tezyin edilmiştir.³³ Yine Abdülmecid, 1260/1844 senesinde Bursa ziyâretinde mevlevîhâneyi, 1261/1845 senesinde Bursa'da medfûn Emir Sultan'ı ziyâretinde Emir Sultan Türbesi'ni tamir ettirmiş, 1271/1854 yılında depremde yıkılan cami ve türbeyi yeniden imar ettirmiştir.³⁴

Çeşitli iç ve dış olaylar, malî buhranlar içinde geçen Abdülmecid devrinde Küçük Mecidiye Camii (1849), Teşvikiye Camii (1854), de yaptırılmıştır. Yine bu devirde Bezmiâlem Vâlîde Sultan tarafından Gureba Hastahanesi yaptırıldığı gibi (1845-1846), yeni Galata Köprüsü de aynı tarihte hizmete girmiştir. Ayrıca pek çok çeşme, cami, tekke ve benzeri sosyal kurumlar tamir edildi veya yeniden yapılmıştır.³⁵

Sultan Abdülmecid bazı şeyhlere maaş tahsis eder ve ihsanda bulunurdu. Kâdirî tarikatının Müştâkiyye kolunun kurucusu Şeyh Mustafa Muştak'ın (ö.1247/1831) oğlu Şeyh İbrahim Edhem Baba'ya (ö. 1304/1886) Sultan Abdülmecid zamanında “yurtluk, ocaklık” adıyla maaş tahsis edilmiştir.³⁶ Yine Seyyid Abdulkadir el-Cezâirî (ö. 1330/1883) 31 Aralık 1852 senesinde İstanbul'a gelince Abdülmecid'i ziyaret etmiş ve Abdülmecid de kendisine ihsânda bulunmuş ve gereken hürmeti göstermiştir.³⁷

Sultan Abdülmecid, âlim ve şeyhlere çok muhabbet ve hürmet duymasına rağmen bazı şeyhler onun davetine icabet etmedikleri rivayet edilmektedir. Abdülmecid, tahta

²⁷ Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, 279.

²⁸ Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, 27.

²⁹ Abdülkerîm Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi* (Ankara: Şeyh Şa'ban-ı Veli Derneği, 1991), 103-104.

³⁰ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 188-189.

³¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/164.

³² Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/581.

³³ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/15.

³⁴ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara & Kadir Atlansoy, (Bursa: Uludağ Yayınları, 1997), 57, 514.

³⁵ Küçük, *Abdülmecid*, 1/263.

³⁶ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 360.

³⁷ Abdülmecid Hanî, *Hadaiku'l-verdiyye*, çev. Mehmet Emin Fidan (İstanbul: Semerkand, 2011), 913.

geçince dönemin en meşhur mesnevîhânı olarak bilinen Hâce Husâm'ı (ö.1281/1864) çok görmek ister. Birkaç defa haber gönderip çağırır. Şeyh ise davetine icabet etmez. Bu sebepten Padişah, “şeyh hazretleri müsaade ederse ben gelirim” der. Maalesef Hâce Husâm her seferinde “duasıyla meşgulüz bizi halimizden alkoymasınlar” der, padişahın kendisini ziyaret etmesini kabul etmez. Sultan Abdülmecid'in ölümünden sonra kardeşi Sultan Abdülaziz (1861-1876), padişah olunca Hâce Husâm'ı mutlaka göreceğim diye direktmiş, Husâm onun davetine de icabet etmemiştir. Husâm, bir gün sarayın yakınında geçerken bir yaver onu görünce padişahı haberdar etmiş, Padişah da “seni emirü'l-mü'minin çağırıyor şer'an emrini yerine getirmen gerekir” diye haber gönderir. Hâce Husâm, padişahın bu buyruğunu duyunca bastonunu yere çalarak kendi kendine şöyle mırıldanır: “Ey nefis şimdi en büyük sınavı vereceksin” der, bilahare sesin geldiği yöne doğru “efendinize söyleyin ben onu emirü'l-mü'minin olarak kabul etmiyorum” deyip yoluna devam eder.³⁸

Sultan Abdülmecid, Sûr-ı Hümâyunlar'a³⁹ şeyhleri de davet etmiştir. Kendisinin döneminde iki meşhur Sûr-i Hümâyun düzenlenmiştir. Bunlardan ilki 1273/1856 senesinde Reşad, Burhaneddîn ve Kemâleddîn efendilerin sünnet merasimi, diğeri ise 1274/1857 de Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan'ın Mahmud Paşa ile Münire Sultan'ın da Mısır Valisi Abbas Paşazâde İlhamî Paşa ile yaptığı evlenme merasimidir.⁴⁰ Sûr-ı Hümâyün nedeniyle Anadolu'daki mutasavvıflar İstanbul'a davet edilmiş, onlar da bu davetlere icâbet etmişlerdir.⁴¹

Sultan Abdülmecid bazı şeyhleri resmi protokol ile karşıladı. Kuzey Afrika'da sömürgecilere karşı mücadele eden Senûsiyye şeyhi Abdurrahim Mahbûb resmi protokol ile bizzat Sultan Abdülmecid tarafından karşılanmıştır.⁴²

Mutasavvıfların bazısı kaleme aldıkları eserlerini Sultan Abdülmecid'e takdim etmişlerdir. Abdülmecid, kendisine sunulan bu eserlere karşılık müelliflerine ihsanda bulunmuş ve bu eserlerin bazılarını bastırmıştır. Kilisli Hocâzâde Abdullah Enverî Efendi (ö.1303/1886), 1272/1855 senesinde İstanbul'a gelerek *Tasdikât Hâşiyesi* adlı eserini Sultan Abdülmecid'e takdim etmiş ve karşılığında 100 lira ihsân almış ve ayrıca eser padişahın emriyle basılmıştır.⁴³ Bursa Enârî Dergâhı Şeyhi Mehmed Fahreddîn Efendi (ö. 1272/1856) kaleme aldığı *Gülzâr-ı İrfânı*, adlı eserini Sultan Abdülmecid Bursa'ya geldiğinde kendisine takdim etmiştir. Bunun üzerine Sultan'ın fermanıyla Fahreddin Efendi'nin tekkesi tamir edilmiş ve kendisi ayda 500 kuruş maaşla taltif edilmiştir.⁴⁴

³⁸ Gölpınarlı, *Yüz Soruda Tasavvuf* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1985), 51-52.

³⁹ Sûr-i Hümâyün: Osmanlı padişahlarının erkek çocuklarının sünnetleri, kızlarının da evlendirilmeleri sebebiyle yapılan düğün merasimlerine denilir. Bu merasimlere bakanlar, vekiller, alimler ve yüksek rütbeli subaylar katılmıştır. Daha önceki tarihlerde yapılan Fatma ve Refia Sultanların evlenme merasimleri Kırım savaşına denk gelmesinden dolayı kısa sürmüştür. Kırım savaşı galibiyetle sonuçlanınca 1273 ve 1274 senelerinde icra olunan sûr-ı hümâyünların saltanata lâyük ve emsaline göre daha görkemli yapılmıştır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1983), 3/287-289.

⁴⁰ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3/278-279.

⁴¹ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, 626.

⁴² Özköse, “Osmanlı Devleti ile Senûsiyye Tarikatı Arasındaki İlişkiler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2013), 43.

⁴³ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 1/279-280.

⁴⁴ Mustafa Erkan, “Gülzâr-ı İrfân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 14/260.

Sultan Abdülmecid, sanata meyyal bazı sûflilerin sanat erbâbı olabilmeleri için de onlara yardımcı olmuştur. Sultan II. Mahmud'un muvakkiti/astrolog sûfî Ahmed Eflâkî Dedeyi (ö.1293/1875) mesleğini ilerletmek amacıyla Paris'e göndermiştir.⁴⁵

Sultan Abdülmecid'in vâlidesi Bezmiâlem Vâlide Sultan da tasavvufa karşı muhabbet duyardı. Muhammed Mehdî Dağistanî, (ö. 1288/1871) Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin halifesi, Muhammed ibn Abdullah el-Hânî'den (ö. 1279/1862) hilafet almıştır. Dağistânî, Sultan Abdülmecid döneminde irşad faaliyetlerinde bulunmak için İstanbul'a gelmiş, Abdülmecid'in annesi, Dağistânî'ye tekke yaptırıp geçinebileceği kadar maaş bağlamayı teklif etmiştir. Fakat O, onun bu teklifini kabul etmeyerek Medine'ye gitmeyi tercih ettiği kaynaklarda belirtilmektedir.⁴⁶ Yine Abdülmecid'in annesi, Nakşibendiliğin Müceddidiyye-i Dehleviyye kolunun kurucusu Şeyhi Abdullah ed-Dehlevî'nin (ö.1240/1824) halifelerinden Muhammed Can'a Mekke'de bir dergâh yaptırmayı istedi. Bunun üzerine Muhammed Can burada bir dergâh yapıp irşat faaliyetlerinde bulundu ve pek çok kimseye de maddî ve manevî yardımda bulundu.

Bu dönemde tarikatlar, siyasilerin ve idarecilerin halkın sosyal hayatın sosyal hayatında yaşanan problemlere çözüm üretmekte zorlanmasıyla tarikatlar devreye girerek bu problemleri çözüm bulmasıyla halkın nezdinde tasavvufun ve tarikatlara olan ilgiyi artırmıştır. Örneğin Doğu'daki aşiretler arasında yaşanan kan davaları, evlilik ve miras gibi konuların hal olmasında aşiret ağaları ve idarecilerin çözemediği meseleleri tarikat erbabı çözmüştür.

2. Sultan Abdülmecid ve Ahmed Kuddûsî Arasındaki Münasebetler

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ehl-i tarikata karşı dikkatli ve ölçülü aynı zamanda ihtiyatlı bir şekilde davrandığı bilinmektedir. Devletin bu davranışı Sultan Abdülmecid'in tahta oturup 3 Kasım 1839 senesinde Tanzimat fermanının Gülhane parkında Mustafa Reşit Paşa tarafından okunmasına kadar devam etmiştir. Abdülmecid, idarede bulunduğu sürece halkla sıcak bir diyalog içine girmiştir. Kendisinden önce bazı padişahların sarayda halka kapalı kalma geleneğine son vererek halkın arasına katılıp onların problemleriyle ilgilenmiştir. Abdülmecid'in halkla olan bu samimi alakası Kuddûsî'nin dikkatini celp etmiş ve bundan dolayı halkı Abdülmecid için sık sık duada bulunmaya çağırmıştır. Sultan Abdülmecid de halka yakın olmak, onların taleplerini, ihtiyaçlarını karşılamak için topluca yapılan merasim ve bilhassa askerî imtihanlara iştirak etmiştir.⁴⁷ Abdülmecid, mutasavvıflara karşı olan alakası, yardımı, hürmeti sebebiyle, muhakkik sûfî ve aynı

⁴⁵ Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, 27.

⁴⁶ Hani, *Hadaiku'l-verdiyye*, 359,889; Abdülcebbar Kavak, *Mevlana Halid-i Nakşibendi ve Halidilik* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), 308.

⁴⁷ Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, 24-25.

zamanda Kadirî şeyhi olan Ahmed Kuddûsî'nin⁴⁸ ve dönemin diğer mutasavvıflarının muhabbetini kazanmıştır.⁴⁹

Sultan Abdülmecid'in değer verdiği ve muhabbet duyduğu ilgi ve alaka gösterdiği hürmet ettiği süflilerden biri de Ahmed Kuddûsî (ö. 1265/1849) dir. Halk arasında "Kuddûsî Baba" olarak bilinen Ahmed Kuddûsî, 1807 ve 1810 yıllarında diğer Hak dostları sūfîler gibi, vatanın savunması gayesiyle Osmanlı-Rus savaşlarına katılmış, bugün Bulgaristan'ın Dobruca bölgesinde bulunan ve o gün "Şumnu" olarak bilinen bölgenin savunmasında bulunarak savaşmıştır. Bu savaştan sonra İstanbul'a dönen Kuddûsî, burada ikâmet eder. Hatta bir evlilikte yapar. Kuddûsî için İstanbul; evliyâlar, âlimler, sâlihler, sultanlar ve sanatkârlar diyarıdır. Kuddûsî, bu dönemde Sultan Abdülmecid ile görüşerek muhabbetini kazanır.⁵⁰ Kendisi, Osmanlı padişahlarından I. Abdülhamid (1774-1789), III. Selim, IV. Mustafa (1808-1839) ve Abdülmecid dönemine şahit olmuştur. Bu dört padişah arasında sadece Abdülmecid'den sitayiş ile bahsetmiş, icraatlarını övüp, kendisine hayır ve duada bulunmuştur. Ahmed Kuddûsî'nin, Abdülmecid'i meth ve sena etmesinin sebebi yukarıda zikrettiğimiz gibi onun tarikat ehli ile iyi ilişkiler içinde olmasından kaynaklandığını kolaylıkla söylenebilir.⁵¹ Zira Sultan Abdülmecid, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi aynı zamanda ölümünden kısa bir süre önce Hâlidîyye tarikatına intisâb etmiş ve bir tekke yaptırmıştır. Ölümünden sonra da sūfîlerin türbesinde, Hatm-ı Hâcegân okunmasını vasiyette bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir.⁵²

Kuddûsî'ye göre, sultanları metheden birçok hadis-i şerif vardır. Bu sultanlar gün gibi âlemi aydınlatırlar. Bunların nuru yedi kıtayı kapsar. Âlemi güzel ve tatlı yapan bu halifelerdir. Zira bunlar din düşmanlarını tarumar ederler. Bu sultanlar, Abdülmecid'in dedeleridirler. Abdülmecid de dedeleri gibi halkına yani tebaasına karşı eli açık ve cömert birisidir. Kuddûsî bu düşüncesini Divân'ında şöyle ifade eder:

*Sultanları metheden pek çok hadis vardır.
Âlemi halife gibi güzel ve hoş yapan bulunmaz.
Demişler sır-ı levhi keşf edenler bu nesildendir
Gelenler hep gün gibi parlak olurlar*

⁴⁸ Ahmed Kuddûsî (1769-1849), Niğde Bor'da doğmuş, Anadolu'nun farklı yerlerinde, Suriye ve Mısır'da ilim tahsilinde bulunmuştur. 19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde tasavvuf ehli arasında yaşadığı hâl ve ilmiyle öne çıkan bir sūfîdir. Hz. Peygamber'e olan muhabbetinden dolayı on sekiz yıl Hicâz'da ikâmet etmiştir. Divân'ının yanı sıra birçok Türkçe ve Arapça eseri vardır. Divân'ı medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş hatta bazı medreselerde şiirleri ezberletilmiştir. Divân'ının en belirgin vasfı, tasavvuf konu ve kavramları şiir diliyle açıklamasıdır. Kuddûsî'nin eserlerinde ele aldığı tasavvuf konuların başında; ma'rifet, zikir, tefekkür, muhabbet, sabır, uzlet-halvet, cezbe, melâmet vb. diğer konular gelmektedir. Kendisinin birçok tarikatta intisabı olmasına rağmen, Kadirî tarikatında mürşidlik yapmıştır. Fakat onun tarikatlara bakışında ağır basan anlayış; tarikatlı-tarikatsız herkesi, tefekkür, zikir ve ilimle Hakk'ı hâl ile yaşamaya davettir. (Bkz. Ali Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, İstanbul: Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı Yayınları, 2012).

⁴⁹ Kara, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarikatlar", 4/279; Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, 29.

⁵⁰ Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, 41.

⁵¹ Kara, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarikatlar", 4/984.

⁵² Abdurrahman Memiş, "Osmanlı'da Tekkeler, Sosyal Fonksiyonları ve İstanbul'da Halidî Tekkeler", *Osmanlı Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 4/518; Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, 27.

*Yedi kıtaya şâmil nuru bu aziz neslin
Eder din düşmanlarını diz üstü çöktürür halife.*

*Bilmeyenlerin sırlarını keşfedenler, bu nesildendir demişler.
Onlardan gelen halifeler gün gibi aydınlatırlar.*

*Bu aziz neslin aydınlığı yedi kıtayı kapsar.
Din düşmanlarını diz üstü çöktürür halife.*

*Husussan (bilhassa) bu halife kim adı "Abdülmecid'dir"
Yedi atasından ekrem (çok cömert) u eshâ (eli açık) halife⁵³*

Ahmed Kuddûsî'ye göre Abdülmecid, Allah dostlarına muhabbet duyan ve onlara ihsan ve lütuftan bulunan bir sultandır. İhtiyaç sahiplerini gözeterek maddî yardımda bulunduğu Sultan Abdülmecid, kerem sahibi ve cömert olmasını asil bir şahsiyet sahibi olmasındandır. Sultan öyle bir karaktere sahiptir ki her tür kirden ve menfi durumlardan arınmış bir ahlâka sahip bir padişah'tır. Zamanımızın eşsiz sultanıdır. Her işini de güzel yapar. Kendisini sevmeyen hakkında menfi dedikodular yayanlar bir gün herkes en iyi padişah olduğuna inanır. Bu düşüncesini Dîvân'ında şöyle zikreder:

*Sever sâlihleri eyler hemin ihsân ve telâtif (lütuft)
Verir muhtaçlara dinar, eder zengin halife*

*Özü pâk gill u gışdan (ile) kendisi pak bir padişahdır
Bulunmaz bu zamanda bî-hemta (eşsiz) halife*

*Her işini yapar Mevlâ güzel sen sonuna bak
Olur bir gün ki, derler; cümle halk a'lâ (en büyük) halife⁵⁴*

Yine Kuddûsî, Dîvân'ında halkı Sultan Abdülmecid'in iki cihanda yüksek rütbelere vasıl olması için daha doğrusu idarede başarılı olup Osmanlı'nın eski parlak günlerine sultanla tekrar dönmesi gayesiyle gece gündüz dua etmeye davet eder. Kuddûsî, Sultan'ın güzel ahlâkına ve halka olan bağlılığına şahit olduktan sonra kendisi için bu kayda değer değerlendirmelerde bulunur. Zira kendisine göre yakın zamanda onun gibisi dünyaya teşrif etmemiştir:

*Olalım rûz (gündüz) u şeb (gece) duâya anın için
Ki bulsun iki dünyada yüksek rütbe halife*

*Yalan dimen bu Kuddûsî fakirin sözüne kim
Yakında gelmemiş böyle melek sima halife⁵⁵*

Kuddûsî, Sultan Abdülmecid'in marziyât-ı ilâlihîyye göre hizmetlerde bulunduğu ve sultanın hayatı boyunca bu hizmeti sürdürecektir bir iman ve teslimiyete sahip olduğunu

⁵³ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân*, haz. Ali Tenik (İstanbul: Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, 2014), 56.

⁵⁴ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân*, 56.

⁵⁵ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân*, 58.

ifade eder. Zira Hak Teâlâ, sultanı Kendi dinine hizmete bir sebep kılmıştır. Hakk'ın sultanı dini ihya etmek vazifesiyle görevlendirdiğini şu mısraları ile ifade eder:

*Anınladır beka-yı din (dinin varlığı) ilâ yevmi'l-kıyâme (kıyamet gününe kadar)
Ki bu din-i 'aizi eyleyen ibkâ halife*

*Sebeup kılmış hayatına çü dinin anı Yezdân (Allah)
Anınla hayy olur bu din ider ihyâ halife⁵⁶*

Kuddûsî'ye göre Sultan Abdülmecid dönemi, kendisinden önceki sultanlara göre halk açısından en iyi idare edilen devirdir. Bu dönemde sosyal ve kültürel alanlarda halka daha serbest ve özgür hareket etme imkânı sağlanmıştır. Abdülmecid, halkın saygı duyduğu ehl-i ilme ve sufilere önem verdiği için halkın da muhabbet ve hürmetini kazanmıştır. Maddî sıkıntılar içinde olan halka gereken yardımı yaparak halkın güvenini kazanmış ve halkın şahsına karşı saygı duymasını sağlamıştır.⁵⁷ Kuddûsî, Abdülmecid'in bütün halka karşı olan müşfik ve muhabbetle yaklaşımını Dîvân'ında şöyle dile getirir:

*Cihanın halkına bir ni'met-i 'uzma halife
İbâd-ı Müslime rahmet-i Mevlâ halife⁵⁸*

*Nuhûset (uğursuzluk) kalktı ümmet üzerinden himmetiyle
Saadet doğdu şimdi aşikâr elhamdülillah⁵⁹*

Kuddûsî, insanların cahilce halifeyi yermemeleri gerektiği konusunda da ikazda bulunur ve kendisinin de halifeyi meth ve övmekteki gayesini açıklar. Zira Kuddûsî'nin sultanı methetmekteki gayesi, halkın Hakk'ın hükmüne karşı kadirşinas olan Sultan Abdülmecid'i bilmelerini istemeleri, kendisini bilmeyen kin ve nefret sahibi kişilerin sözlerine itibar etmemeleridir. Bu anlayışını da şu mısralarla dile getirir:

*Cehul (çok cahil) insan cehaletle lisanın eder ıtlak (konuşur)
Demez ahkâm-ı takdiri eder icrâ (takdir edilen hükümler) halife*

*İsteğim bu halife hazretini medh u senâdan
Cem'-i halk desunler Bâ Yezid âsâ halife*

*Yaşım yetmiş dahi dörttür beni zam etmeniz kim
Garaz ancak ide câh u zeheb i'tâ (verme) halife*

*Bana vermez mi şu yaşımda rızkı Râziku'l-halk
Hulâsa göremezsin böyle bir güzel âlâ halife*

*En şiddetli bir anda çobanın yaptığı kötülükler
Halifenin yaptığı iyilikler, bil ki, güneş gibi ortadadır.⁶⁰*

⁵⁶ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân*, 52.

⁵⁷ Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, 28.

⁵⁸ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân*, 52.

⁵⁹ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân*, 338.

⁶⁰ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân*, 57-58.

Kuddûsî'ye göre, Sultan Abdülmecid, Hak âşığıdır, Hak âşıklerini ve sâlih kulları sever, onlarla iftihar eder ve fesat ehlini ise sevmez. O, tasavvuf ehlini sevip onlara değer verdiği gibi daima idare ettiği devletini ve tebaasını gözetleyen ve muhafaza gayretinde olan bir sultandır. Sultan Abdülmecid, ihlas sahibi kişilere daima itibar ederek onların halleriyle iftihar etmiştir. Bütün bid'aları kaldırmak niyetindedir. Sultan olan dedelerinin duaları ile bu makama varmış ve kendisine dua edenleri sayısı sınırsızdır. Allah kendisini bize sevdirdi ve biz de daima kendisine dua ederiz. Bu düşüncesini aşağıdaki mısralarda şöyle ifade eder:

*Halîfe Hazret-i Hak 'âşıkı 'Abdülmeccidür
ider uşşak-ı i'tibar elhemdülillah*

*Dolu kalb-i şerifinde fütûhât arzusu hem
Dün u gün eyler intizar elhamdülillah*

*Salâha meyl eder daim fesâd ehlini sevmez
Salâh ehliyle eyler iftihâr elhamdülillah*

*Bütün bid'atleri kaldırmak kasdı cihândac
Nicesinden komadı çün hubâr elhamdülillâh*

*Dedelerinin du'âsıyla vardı bu makâma
Dahi dâ'îsi bî-had bî-şûmâr elhamdülillâh*

*Bu Kuddûsî fakîr ednâ du'âcısı olubdur
Hudâ verdi bize hûb şehryâr elhamdülillâh⁶¹*

Kuddûsî göre, zaman ahir zamandır. Ahir Zaman fitnesinden Cenâb-ı Hakk'a sığınmak gerekir. Padişah'a ve ehl-i İslâm'a dua etmek ise elzemdir. Zira İslâm âlemi çeşitli musibetlerle karşı karşıyadır. Halkın birçoğu ilâhî istikâmetten çıkarak isyan ve tuğyana sapmıştır. Müslüman beldeler çeşitli musibetlerle karşı karşıyadır. Bu sebeple Allah'a tövbe ve istiğfarda bulunmalı ki Hak Teâlâ zamanın kutbunun ve Sultan Abdülmecid'in ağırlaşan yükünü kolaylaştırsın. Kendisi de bu konudaki üzüntüsünü Dîvân'ında şöyle ifade eder:

*Cihanın müddeti az kaldı ağlayalım ey ihvân
Hemin yalvaralım Hakk'a deyip rahm eyle ey Rahmân*

*Esirge fitne-i ahir zamandan bizleri lütf et
Dahi et padişaha, ehl-i İslâm'a zafer ihsân*

*Bilâd-ı Müslime geldi enva-i musibetler
Tarikdan (yol) çıktı halkın ekseri hem eyleyüp tuğyan*

⁶¹ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân*, 338.

*Hudâ'ya eyleyelim isti'aze tevbe istiğfar
Ğafurdur ol Halîmdir hem latîf zü'l-lütfu ve'l-ğufrân*

*Ağırlaşdı yükü kutbun dahi Abdülmecid şâhın
Bu Kuddûsî olubtur koca miskin daimü'l-ahzân.⁶²*

Sonuç

Osmanlı Sultanlarının genelinin her dönemde tasavvuf ehline olan muhabbeti ve alakası XIX. Asırda da devam etmiştir. Devletin bu tutum ve davranışı Sultan Abdülmecid'in tahta geçip 3 Kasım 1839 senesinde Tanzimat fermanını ilan edilmesine kadar devam etmiştir. Sultan Abdülmecid'in, bütün âlim ve tasavvuf ricâline karşı olan muhabbeti, sevgisi, yardımı, ihsanı hoş görüsü sebebiyle, dönemin bütün sûfilerin muhabbetini kazanmasına sebep olmuştur. Sultan Abdülmecid, Nakşibendiyye tarikatının bir kolu olan Hâlidiyye tarikatına intisap ettiği kaynaklarda açık bir şekilde zikredilmiştir. Abdülmecid, Yahya Efendi Tekkesi Şeyhi Muhammed Nuri Efendi'ye büyük hürmet ve muhabbeti vardı. Hatta vefat ettiği sırada başucunda Mehmed Nuri Efendi bulunmaktaydı. Dönemin birçok mutasavvıfı Sultan Abdülmecid ile görüşmüştür. Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî belli zamanlarda kendisi ile görüşür ona vaz ve nasihatlerde bulunurdu. Mevlevî tarikatına karşı da muhabbet duyan Abdülmecid'in döneminde Darü'l-Mesnevîler açılmıştır. Yeniçeri birliklerin lağvedilmesiyle birlikte kapatılan Bektaşî tekkelerin tekrar faaliyete geçmesine izin verilmiştir Abdülmecid, bazı mutasavvıflar için zaviye, tekke hatta vefat edenler için türbe yaptırır ve bazı türbeleri tamir ettirir, bazı şeyhlere maaş tahsis eder ve ihsanda bulunurdu. Abdülmecid bazı şeyhleri resmi protokol ile karşılardı. Mutasavvıfların bazıları kaleme aldıkları eserlerini Sultan Abdülmecid'e takdim etmişlerdir. Abdülmecid, kendisine sunulan bu eserlere karşılık müelliflerine ihsanda bulunmuş ve bu eserlerin bazılarını tab ettirmiştir. Yine Abdülmecid devlet ekonomisinin çok sıkıntılı olduğu dönemlerde bile câmi, yol, köprü yapımını devam ettirmiştir. Abdülmecid, sanata karşı istekli, hevesli, kabiliyetli bazı sufilerin sanat erbâbı olabilmeleri için de onlara yardımcı olmuştur.

Sultan Abdülmecid, dönemin sûfileri arasında en çok değer verdiği ve muhabbet duyduğu ilgi ve alaka gösterdiği görüştüğü sûfi Ahmed Kuddûsî'dir. Abdülmecid, onun nasihatlerine uymuş ve aralarında samimi bir dostluk kurulmuştur. Kuddûsî ise Abdülmecid'in sûfilere karşı olan alakası, yardımı, hürmeti sebebiyle eserlerinde özellikle Dîvân'ında Sultan Abdülmecid'i hep hayırla yâd etmiştir. Kuddûsî, Sultan Abdülmecid'in Hakk'ın muradına göre hizmetlerde bulunduğunu ve sultanın hayatı boyunca bu hizmeti sürdüreceği bir iman ve teslimiyete sahip olduğunu ifade etmiştir. Hak Teâlâ, Abdülmecid'i Kendi Din-i Mübin'ine hizmete bir vesile kılmıştır. Ayrıca Kuddûsî, halkı da özellikle ahir zaman olmasından dolayı kaza ve belaların çok yaşandığı bu dönemde, Sultan Abdülmecid'e dua etmelerini Divân'ında kaydetmektedir. Ayrıca Kuddûsî, Divân'ında Sultan Abdülmecid'in çok cömert ve yardım sever olduğunu, sâlih kulları sevdiğini, Allah dostlarına ve muhtaçlara ihsân ve ikrâmda bulunduğunu, Hak ve hakikat aşığı olduğunu, Hak ve hakikat âşıklarını sevdiğini, onlarla iftihar ettiğini ve fık ve fesat ehlini ise hiç sevmediğini kaydeder. Ahmed Kuddûsî, insanların cahilce Abdülmecid'i yermemeleri ve aleyhinde söz etmemeleri gerektiği konusunda da insanları ikaz eder. Ahmed Kuddûsî, halkın Sultan Abdülmecid döneminde hür, serbest, mutlu, huzurlu ve müreffeh bir hayat

⁶² Ahmed Kuddûsî, *Dîvân*, 564.

sürdüğünü kaydettikten sonra Sultan Abdülmecid aleyhinde olanların bir gün pişman olacağını da vurgulamıştır.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, Abdülkerîm. *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*. Ankara: Şeyh Şa'ban-ı Veli Derneği, 1991.
- Ahmed Kuddûsî. *Dîvân*. Haz. Ali Tenik. İstanbul: Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, 2014.
- Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Erkan, Mustafa. "Gülzâr-ı İrfân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/259-260. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları, 1983.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî. *Yüz Soruda Tasavvuf*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1985.
- Gündüz, İrfan. *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1989.
- Hani, Abdülmecid. *Hadaiku'l-verdiyye*. çev. Mehmet Emin Fidan. İstanbul: Semerkand, 2011.
- Kara, Mustafa. "Tanzimat'tan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarikatlar". *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. 6 Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Kara, Mustafa. *Madalyonun Bir Yüzü Tekeler Kapandı İyi Oldu*. İstanbul: Dergah Edebiyat Sanat Kültür Dergisi, 1983.
- Kara, Mustafa. *Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.
- Kara, Mustafa. *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmalar*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2005
- Kavak, Abdülcebbar. *Mevlana Halid-i Nakşibendi ve Halidilik*. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016.
- Küçük, Cevdet. "Abdülmecid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/ 259-263. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*. haz. Mustafa Kara & Kadir Atlansoy, Bursa: Uludağ Yayınları, 1997
- Memiş, Abdurrahman. "Osmanlı'da Tekkeler, Sosyal Fonksiyonları ve İstanbul'da Halidî Tekkeler". *Osmanlı Ansiklopedisi*. 12 Cilt. İstanbul, 1992.
- Ortaylı, İlber. *Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi*. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 6/6 (Temmuz 1995), 281-287.
- Özdamar, Mustafa. *Dersaadet Dergâhları*. İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 1994.
- Öngören, Reşat. *Osmanlılarda Tasavvuf*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
- Özköse, Kadir. "Osmanlı Devleti ile Senûsiyye Tarikatı Arasındaki İlişkiler". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Aralık 2013), 11-39.
- Öztuna, Yılmaz. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Ötüken Neşriyat, 1994.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1983.
- Sırma, İhsan Süreyya. "19. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Büyük Rol oynayan Tarikatlar Dair Vesika". *Tarih Dergisi* 31 (1977), 183-198.
- Şimşirgil, Ahmet. "Abdülmecid Han'ın Şahsiyeti". <http://ahmetsimsirgil.com/Abdülmecid-hanin-sahsiyeti/>, 15 Kasım 2018.
- Tenik, Ali. *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*. Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, 2012.
- Tosun, Necdet. "Nakşebendiyye". *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İSAM Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Türer, Osman. "Hânî Muhammed b. Abdullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/30-31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefine-i Evliyâ*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.